

ЧЕСКАЙ НАУКА 60 СЫЛА

Академия бастакы экспедицията

Республика общественнаа
Саха сиригэр академической
наука төрүттэммитэ 60 салын
тулуутун бэлистиир. Бу событие
Саха АССР-ы үөрээр
аналлаах комиссия тэриллэн
үлэлэхнинтэн сабаланар.

Өссө 1924 сал мус устар
25 кунуугэр Саха АССР НКС
председателэ М. К. Аммосов
ССРС Наукаларын академия-
тыттан Саха сирийн айылбатын
уонна онгуруулаах күүстэрин
научнайдык чинчийэр экспеди-
циия тэрийзгэ көрдсүгүү.
Наукалар академиялары М. К.
Аммосов этиитигэр «сүрдээх
кэрхэсбийлэхтийн» сиынанна-
пыта уонна тэриллизхээх экспеди-
ция бываалаан уонна прог-
рамматын онгорбутуучан барбы-
та. Ол бывааны Госплан көрөн
бинирэбийтэ уонна Саха рес-
публикалын территорийн
үүнч кэмгэ бываанаахтын
чинчийни сорудын Наукалар
академияларыгар сүктэрбигэ,
бу дыалаба «олохтоох науч-
ний тэриллэлэри уонна күүстэр-
ни киэнгик тардара» сүблээ-
бигэ. Саха АССР онгуруулаах
куүстэрин Наукалар академия-
ларын күүстэрин үөрээр ту-
нуунан 1925 сал мус устарга
уураах тахсыбыта. Нау-
калар академиялары ити-
уурааы толорууга Саха
АССР-ы үөрээр аналлаах ко-
миссияны тэрийбитэ.

Экспедиция маних сорук-
тары толоруухтаа: Саха сирийн
экономикатын уопсай ба-
лансатыгар ханаайыстыбза-
араас салааларын оруулларын
бынаары; кыраай экономика-
тын сайдытын сүрүн тохолуун
бынаары; норуот ханаайыстыбзын
сайдар кэскилийнан биерий; Саха сирийн араас
оройоннарыгар ханаайыстыбза-
ханын көрүнэ ордук барыс-
таабын бынаары; олох-дьанаах
санитарийн-гигиенический усу-
лубойбайтэ уонна иэнхиизнээн
араас ыарыылан ыалдызынын
үөретийн. Итни барытын олох-
хо киллэрэр тууугар республика
бары ресурсаларын, сирийн
баайын уонна иэнхиизнээнтэн
кингик ылаа үөрэтижхээ-наа-
даэтэ.

Иннээ гынан экспедиция
үлээх-хамнаа аван маннайгыт-
тан кэлимник ытыллар буул-
буга, кини саастаабыгар 10 эз-
рээт тэриллибите: этнографи-
ческий, медико-санитарий, эко-

номический-статистический, олуур
экономикатын, булт-
промышленный, балыгы үөрээр,
агрономический, геоморфологич-
еский, гидрологический уонна
аэрометеорологический. Ити
этэрээтээр 24 эз-
рээт ийнээндээ тээрээтгэр-
гэ хайдаллара. Бу кол-
лектив үзэгин бүтүнүүтүн
Наукалар академияларын уу-
луччулаах деятелиэр академи-
миктэр А. Е. Ферсман, С. Ф.
Ольденбург, В. Л. Комаров,
Ф. Ю. Левинсон-Лессинг, про-
фессор П. В. Виттенбург са-
лайбыттара. Комиссия прези-
дентимугар экспедицияны мэн-
тэтигэр салайыга киэг бираа-
бы биэрэн туран М. К. Аммо-
совы эмиэ киллэрбитетээр.

Бу экспедиция 1925 сал бэс
ыйыттан үлээбэйтинэн бар-
быта. 246 научнай уонна науч-
ний-технический үзэнт бийс
сыл устата Якутской, Булүү,
Өлүөхүмэ, Алдан, Верхоян-
ской, Булун уонна Халымы
оюруктарын үөрэппиттээр.
Экспедиция сүлгэ сыйлбан 130
тынынча километрган ордук
сир ийннаабыта.

Экспедиция үзэтин үүнчлүү-
лаах ситиинилэммитэ. Саха
сирийн айылбатын усулуобуй-
тын, сирий баайы, экономи-
катын, культуратын, истори-
тын, тылын уонна иэнхиизнээн
олох-дьанаабын туунаан нау-
каа бийлэ илин сианалаах
сибирийнээлэр ылалдлыбытта-
ра. Олор түмүктэригээр 50-тан
такса үзэ уонна араас хомуу-
рууньук бэчээттэммиттээр.

Экспедиция үзэтин атын
дьонунаах түмүгүнэн Саха
сиригэр кэтээн көрөр станций-
лары, пүннары тэрийн буул-
лар. Итилэр салгыы чинчийэр
улэлэри ыыпшыттара уонна
сыйыа бөдөн научнай учреж-
дениелларга кубулуйбуттара.
Дээ сири курдук төрүттэн
үөсээн тахсыбыттара билигин
баар академический институт-
тар. 1935 сүлгэ Тыл, лите-

тура уонна история института, 1947 сүлгэ ССРС НА Саха
сирийнээндээ научнай-чинчий-
эр базата тэриллибите, икки
сыл буолан баран кини ССРС
НА Саха сирийнээндээ филиалы-
гар кубулутулубута. Оттон
1951 сүлгэ кини саастаабыгар
биология института, 1957 сүлгэ
геология института, энер-
гетика отдела уо. д. а. тэрил-
либите. 1962 сүлгэ косми-
ческий чинчийнээр уонна
аэрономия института тэрилли-
бите. 70—80-с сүлларга фи-
лиал билингги структурата
үөсээн тахсыбыта: Хотугу сир
физико-технический проблема-
тын института, прикладной
математика, аафар-суюттуур
техника отдела, үзэ харыста-
былын отдела, хайа дыалатын
института тэриллибите, эко-
номика института тэрийз-
туунаан болпуруос бынаарыл-
лыбыта. Иннээ гынан ССРС
НА СО Саха сирийнээндээ фи-
лиалын саастаабыгар б инсти-
тут уонна үс отдел кириллэр.
Олорго үс тынынча кэригэ
кини, ити ийттэн 670 научнай
үзэнт бинилэр истэри-
гэр биэр академик, икки кор-
респондент-чилийн, 33 док-
тор уонна 312 наука кандида-
таа бааллар.

ССРС Наукаларын академиятын
экспедициятыттан тө-
рүттэммит ССРС НА СО Саха
сирийнээндээ филиала ССРС
хоттуулуу-илинги ертүгэр бө-
дөг научнай киинин буул-
лар, кини республикаа научнай
чинчийнээр сүрүнүүр, кини научнай
үлээх-хамнаа фундаменталын уонна при-
кладной чинчийнээр сиын-
нарыга, кинилэр көдүүстэ-
рин үрэтигээ, научнай ары-
ылылары норуот ханаайысты-
батыгар олохтоохуун туу-
ланар; научнай-технический
прогресс угус болпуруостарын
бынаарын ыалдаахаа үрдук
идээлэх кадрдары бэлэмнир.
ССРС НА экспедициятыг
«бэйэллэрин кыраайдарын үөрэ-

тиини салгыы ынтар кыах-
таах олохтоох кадрдары үес-
кэтии соруга» эмиэ сүктэрил-
либите. Бу сорук ситиинилээх-
тий толоруулубута, од түмүгрэ
Якутскойдааы педагогическая
институт арыллыбыта. Кини
базатыгар Саха государствен-
ний университет төрүттэм-
митэ. Ити курдук ССРС НА
СО ирбэт тону үөрээр инсти-
тута, таа ханаайыстыбзын
научнай-чинчийэр института,
туберкулез научнай-чинчийэр
института тэриллибите. Уонна
ситиинилээхтий үлэллиллэр.
Билигин республикаа Нау-
калар академияларын экспе-
дициятын үзэтин утю сабы-
даалынан үөсээндээ научнай
учреждениелл табыгастаах
көрүнгэрэ баар бууллупар.
Олор бука бары научнай чин-
чийнээр салгыы диринэтнэ-
гэ уонна сиыннарыга, нау-
ка уонна производство интег-
рацияларын диринэтнэгэ, нау-
ка ситиинилээр практикаа
киллэрини кэнэтнигэ уонна
тургээтнигэ тааарылаахтык
үлэллиллэр. Республика уч-
найдаа «Сибирь» өзлийн ре-
гиональной программыны
бынаарыга кытталлар. ССКП
XVI съёни уонна партия
Кини Комитетын кэнники
Пленумнарын уураахтынан
салайтаран республика ого-
руутулаах күүстэрин сиын-
нары кэскилийн научнай-чинчий-
эр төрүттэн биерийхээх «Саха
сирий» региональной өзлийн
программыны огороуу сааланна.
Үчүгээ баар, кэнники көлүөнэ
ученайдар Наукалар академия-
ларын экспедицията 60 салы-
лаабыта олук уурбут үтүкэн-
нээх үгэстэрийн салгыы ыталь-
лара. Оннук буулхтаах да-
баны, тобо днэтхээх ученайдар
очнотоогу да, билигин да-
баны норуокка сулуусалаа-
нын девининэ салайтаралла-
ра, салайтараллар.

В. ИВАНОВ,
ТЛИИ директора,
исторический наука доктора.